

**ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΙ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΛΥΣΙΔΑ.
Ο ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ
ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ.**

Γιάννης Μηλιός και Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος

1. Η σχεσιακή σύλληψη της εξουσίας στο έργο του Πουλαντζά και η έννοια του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου στο Κεφάλαιο του Μαρξ

Στο τελευταίο βιβλίο του, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, ο Ν. Πουλαντζάς υποστηρίζει ότι το κράτος «πρέπει να θεωρείται [...] ως σχέση, ακριβέστερα ως η υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων»¹. Μία τέτοια σχεσιακή αντίληψη της εξουσίας έχει σημαντικές συνέπειες στον τρόπο με τον οποίο προσδιορίζονται οι κοινωνικοί θεσμοί.

Αφενός, η εξουσία του καπιταλιστικού κράτους πρέπει να προσεγγίζεται σε αναφορά με τα αντικειμενικά (πολιτικά) συμφέροντα του κεφαλαίου. Στο πλαίσιο αυτό το κράτος διαδραματίζει *κεντρικό οργανωτικό ρόλο*, εκπροσωπώντας και οργανώνοντας το μακροπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον της αστικής τάξης, ενοποιώντας πολιτικά τις διαφορετικές της μερίδες, οι οποίες τοποθετούνται στο σύνολό τους – αν και με *άνισο βαθμό* – στο πεδίο της πολιτικής κυριαρχίας².

Αφετέρου, το καπιταλιστικό κράτος δεν αποτελεί απλό εργαλείο στα χέρια του συνασπισμού εξουσίας αλλά διαθέτει τη δική του ιδιαίτερη αυτονομία. Το κράτος κατέχει πάντοτε μια *σχετική αυτονομία* απέναντι στη μία ή στην άλλη μερίδα του συνασπισμού εξουσίας προκειμένου να εξασφαλίσει την οργάνωση του γενικού συμφέροντος της αστικής τάξης (υπό την ηγεμονία μιας από τις μερίδες της). Ωστόσο, το κράτος δεν οργανώνει την πολιτική ενότητα του συνασπισμού εξουσίας *από τα έξω*. Οι συσχετισμοί δυνάμεων εντός του συνασπισμού εξουσίας αλλά και σε συνολικό κοινωνικό επίπεδο υπάρχουν ως αντιφατικές σχέσεις που συνάπτονται μέσα στο κράτος με αποτέλεσμα το κράτος να εμφανίζεται πάντα με μία συγκεκριμένη

---

¹ Πουλαντζάς, Ν. (1991) *Το Κράτος, Η Εξουσία, Ο Σοσιαλισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο (σελ.: 184).

² Πουλαντζάς, όπ. παρ., σελ: 182-4.

μορφή που είναι το αποτέλεσμα της *υλικής συμπύκνωσης του κοινωνικού συσχετισμού δυνάμεων*.

Επομένως, η αυτονομία του κράτους, *πρώτον* δεν το καταργεί ως κέντρο άσκησης πολιτικής εξουσίας από την πλευρά του κεφαλαίου και *δεύτερον* δεν είναι μία αυτονομία έναντι των μερίδων του συνασπισμού εξουσίας αλλά η συνισταμένη όσων συμβαίνουν μέσα σε αυτό.

Το να αντιλαμβανόμαστε το κράτος ως υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων σημαίνει ότι πρέπει να το αντιλαμβανόμαστε και ως ένα *στρατηγικό πεδίο*, εντός του οποίου διασταυρώνονται διαφορετικές στρατηγικές εξουσίας³. Έτσι, σε αντίθεση με την εργαλειακή αντίληψη, τώρα οι ταξικές αντιφάσεις δεν λαμβάνονται ως εξωτερικές από το κράτος. Ενώ, σε αντίθεση με την αντίληψη του κράτους-υποκειμένου, οι αντιφάσεις του κράτους παύουν να είναι εξωτερικές ως προς την ταξική πάλη.

Επιπλέον, το κράτος δε συμπυκνώνει μόνο το συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα σε μερίδες του συνασπισμού εξουσίας αλλά και το συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα σε αυτό και στις δυναστευόμενες τάξεις⁴.

Επομένως, η μορφή της εκάστοτε «κοινωνικής» πολιτικής αφορά τη σύνθετη εξέλιξη της ταξικής πάλης. Αυτή η «κοινωνική» πολιτική, όσο και αν σημαδεύεται από πραγματικές οικονομικές παραχωρήσεις που επιβάλλονται στις κυρίαρχες τάξεις από την πάλη των κυριαρχούμενων τάξεων – χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι κεϋνσιανού τύπου πολιτικές που εφαρμόστηκαν στο δυτικό καπιταλισμό κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 – δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αμφισβητήσει τις καπιταλιστικές δομές εξουσίας και σίγουρα δεν μπορεί να κατανοηθεί σαν περιορισμός της πολιτικής εξουσίας των κυρίαρχων τάξεων. Η εγγύηση ορισμένων οικονομικών συμφερόντων των «από κάτω» έχει σαν βασικό στόχο την *πολιτική αποδιοργάνωσή* τους και πολλές φορές είναι το αποτελεσματικότερο μέσο για να εξασφαλιστεί η ηγεμονία των κυρίαρχων τάξεων (εφόσον η εξέλιξη της ταξικής πάλης δεν είναι ευνοϊκή για το κεφάλαιο).

Η ανάλυση αυτή συναντάει, και σε ένα βαθμό διευρύνει, την έννοια του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου (Gesamtkapital) που εισάγει και αναπτύσσει ο Μαρξ, κυρίως στον 3^ο τόμο του *Κεφαλαίου*.

³ Πουλαντζάς, όπ. παρ., σελ.: 195.

⁴ Πουλαντζάς, όπ. παρ., σελ.: 202.

Το συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί την έννοια του κεφαλαίου στο επίπεδο της συνολικής καπιταλιστικής οικονομίας και κοινωνίας. Πρόκειται για σύνθετη έννοια που συμπυκνώνει εμπειρικά παρατηρούμενες κανονικότητες της καπιταλιστικής οικονομίας, αλλά και συνολικούς «νόμους» – κρυμμένους αιτιακούς καθορισμούς– του καπιταλιστικού συστήματος. Στο επίπεδο αυτό του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου, ο ατομικός «κεφαλαιοκράτης είναι μόνο το προσωποποιημένο κεφάλαιο» και «λειτουργεί στο προτσές παραγωγής μόνο ως φορέας του κεφαλαίου»⁵. Οι εγγενείς στο σύστημα αιτιώδεις σχέσεις, οι οποίες διέπουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής επιβάλλονται στα ατομικά κεφάλαια μέσω του ανταγωνισμού και εντάσσουν τα ατομικά αυτά κεφάλαια στην κίνηση και τη διευρυνόμενη αναπαραγωγή του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου.

Ο ανταγωνισμός εξασφαλίζει την προσίδια στο καπιταλιστικό σύστημα αλληλοδιαπλοκή των θεσμικά ανεξάρτητων παραγωγικών μονάδων και επιβάλλει στα επιμέρους κεφάλαια τους νόμους της καπιταλιστικής παραγωγής. Ως ατομικά κεφάλαια, οι επιχειρήσεις τείνουν στο να μεγιστοποιούν το κέρδος τους. Η τάση για μεγιστοποίηση του κέρδους υποτάσσεται, μέσα από τον ανταγωνισμό, στους νόμους εξισορρόπησης, οι οποίοι είναι σύμφυτοι με την έννοια του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου, και ειδικότερα στη διαδικασία εξίσωσης του ποσοστού του κέρδους και στο σχηματισμό ενός (κατά τάση) μέσου κέρδους. Η τάση προς την εξίσωση του ποσοστού του κέρδους αποτελεί έτσι ένα δομικό χαρακτηριστικό της κεφαλαιακής σχέσης καθυτής.

Ο ανταγωνισμός κάνει δυνατόν να συγκροτηθούν και να λειτουργήσουν οι επιμέρους επιχειρήσεις, δηλαδή τα ατομικά κεφάλαια, ως συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο. Διαμέσου της δομικής τους αλληλεξάρτησης (οργάνωση ως συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο) λειτουργούν ως ενιαία κοινωνική δύναμη, η οποία αντιπαρατίθεται και κυριαρχεί πάνω στην εργασία. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο Μαρξ γράφει: «Ο ελεύθερος ανταγωνισμός είναι η πραγματική ανάπτυξη του κεφαλαίου. Μέσα από τον ανταγωνισμό διαμορφώνεται η εξωτερική αναγκαιότητα για το επιμέρους κεφάλαιο, πράγμα που αντιστοιχεί στη φύση του κεφαλαίου, του τρόπου παραγωγής που θεμελιώνεται στο κεφάλαιο, πράγμα που αντιστοιχεί στην έννοια του κεφαλαίου»⁶.

⁵ Μαρξ, Κ. (1978), *Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Τόμος τρίτος, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (σελ.: 1006).

⁶ Marx, K. (1974) *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, Berlin: Dietz Verlag (σελ.: 543-544). Βλ. και Μαρξ, Κ. (1990), *Grundrisse. Βασικές γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, Τόμος Β', Αθήνα: Στοχαστής (σελ.: 498).

Η ανάλυση αυτή του Μαρξ προϋποθέτει το θεσμικό και συνεπώς εδαφικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να αναπτυχθεί ο κεφαλαιακός ανταγωνισμός ως «ελεύθερος ανταγωνισμός»: Ενιαίο νόμισμα και ενοποιημένο νομικό σύστημα κανόνων λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης κλπ. Ο τόπος συγκρότησης και λειτουργίας τους συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου είναι επομένως ο *καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός*, καπιταλιστική (κρατική) *επικράτεια*. Κατά την ανάλυση αυτή του Μαρξ, κράτος και κεφάλαιο αποτελούν έτσι αναγκαστικά αντιστοιχούσες η μια στην άλλη όψεις ενός ενιαίου συστήματος ταξικής εξουσίας και εκμετάλλευσης, και σε αυτό ακριβώς παραπέμπει η έννοια του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου. Είναι φανερό ότι η ανάλυση του Πουλαντζά στην οποία πιο πάνω αναφερθήκαμε, εντάσσεται σε αυτή ακριβώς τη Μαρξική προβληματική.

Η ανάλυση του Μαρξ απομονώνει εντούτοις τον αιτιακό πυρήνα του αντικειμένου του, τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, σχηματικά μια «καθαρή» καπιταλιστική κοινωνία χωρίς άλλες τάξεις πέραν των καπιταλιστών και των εργατών (που συγκροτούν την *κεφαλαιακή σχέση*) και χωρίς *εξωτερικό*.

2. Η αντίληψη περί «αναντιστοιχίας» κράτους (επικράτειας) και κεφαλαίου στις κυριαρχούσες προβληματικές περί ιμπεριαλισμού

Η βασική ιδέα των κλασικών μαρξιστικών θεωριών του ιμπεριαλισμού διατυπώθηκε ήδη από τον μη-μαρξιστή Hobson⁷ στη βάση της ουσιοκρατικής προβληματικής του οικονομισμού. Σύμφωνα με τον τελευταίο, ο «νέος» καπιταλισμός της εποχής του είναι ένα σύστημα της *υποκατανάλωσης* και των *μονοπωλίων*. Το γεγονός αυτό αποτελεί εμπόδιο στην απρόσκοπτη κεφαλαιακή συσσώρευση των ανεπτυγμένων κρατών και αναγκάζει τα εμπορεύματα και τα ατομικά κεφάλαια σε διεθνή «μετανάστευση». Η κατεύθυνση της μετανάστευσης δεν μπορεί να είναι άλλη από εκείνη των αποικιών ή των υπανάπτυκτων και έτσι «εξαρτημένων» κρατών. Έτσι, η ανάπτυξη στις μητροπόλεις βασίζεται περισσότερο στην εκμετάλλευση των αποικιών και λιγότερο στην εκμετάλλευση της εργατικής τάξης, ενώ η πολιτική οργάνωση του ιμπεριαλισμού *συνταντίζεται* αναγκαστικά με τους ρυθμούς της οικονομίας.

Η προηγούμενη γραμμή σκέψης έχει κάποια πολύ βασικά συμπεράσματα, που δεν έχουν αναδειχθεί επαρκώς από τη σχετική συζήτηση και τα οποία θίγουν τον

⁷ Hobson, J. (1938 [1902]) *Imperialism: A Study*, London: Allen & Unwin. Για μία πιο συνολική ανάπτυξη των ζητημάτων αυτών βλ. Milios J. and D. P. Sotiropoulos (2009) *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule*, Palgrave Macmillan.

πυρήνα της οργάνωσης της αστικής εξουσίας: η διεθνής κίνηση των ατομικών κεφαλαίων εμφανίζεται να διαμορφώνει έναν οικονομικό χώρο, η γεωγραφία του οποίου δεν συμπίπτει με τη πολιτική γεωγραφία των εθνικών κρατών. *Με άλλα λόγια υπονοείται μία διαλεκτική σχέση μη-αντιστοιχίας μεταξύ κράτους και ατομικού κεφαλαίου.* Ο συλλογισμός αυτός μπορεί να εκφραστεί με δύο εναλλακτικές εκδοχές.

Πρώτη εκδοχή. Οι κλασικές θεωρίες του ιμπεριαλισμού και οι αμέσως μεταγενέστερες αναλύσεις της εξάρτησης αποδέχτηκαν (σε διάφορες παραλλαγές) ότι τα ατομικά κεφάλαια διαπερνώντας τα εθνικά σύνορα διατηρούν την εθνική τους ταυτότητα. Διεκπεραιώνουν, με άλλα λόγια, μία κρίσιμη διαμεσολάβηση: συγκροτούν μία διεθνή οικονομική σφαίρα, περισσότερο ή λιγότερο ομοιογενή, επενδύοντάς την με μία δομική σχέση εξάρτησης και ενδεχομένως άνισης ανταλλαγής. Συνολικά αυτή η διαδικασία, μεταθέτοντας την ταξική πάλη στο σκοτεινό παρασκήνιο, υπαινίσσεται μία ορισμένη μορφή κράτους το οποίο στις χώρες των αναπτυγμένου καπιταλισμού οφείλει να είναι *αυτόνομο και εξωτερικό* ως προς την κίνηση των ατομικών κεφαλαίων. Το κράτος αυτό είναι μία κυρίαρχη «οντότητα» η οποία θα μπορούσε να νοηθεί εναλλακτικά είτε ως *αδρανές εργαλείο* είτε ως *αυτοτελές κυρίαρχο υποκείμενο*.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η κριτική στον οικονομισμό των κλασικών θεωριών, η οποία απορρίπτει την εργαλειακή αντίληψη του κράτους για να υπεραμυνθεί της βεμπεριανής εκδοχής ενός κράτους κατά βάση θεσμικά αυτοκυρίαρχου, *δεν αναιρεί τη συνολικότερη κατεύθυνση του προηγούμενου συλλογισμού της μη-αντιστοιχίας κράτους και κεφαλαίου.* Δεδομένης της διεθνοποιημένης κίνησης των κεφαλαίων, η ουσία των παρεμβάσεων των Weber και Schumpeter θα μπορούσε να ειπωθεί σαν μία απλή προσθήκη μιας παραπάνω παραμέτρου στο ίδιο πάντα πρόβλημα: της παραμέτρου του *αυτόνομου γεωπολιτικού ανταγωνισμού που είναι ενδογενής στη συγκρότηση των κρατών.*

Οι σύγχρονες αναλύσεις περί νέου ιμπεριαλισμού⁸ υλοποιούν στις παραλλαγές τους τη διάθεση να επανεξεταστεί το πρόβλημα του ιμπεριαλισμού στο έδαφος των κλασικών θεωριών όταν το έδαφος αυτό έχει «εμπλουτιστεί» από εκδοχές ενός αυτόνομου και μη-εργαλειακού κράτους. Στο νέο πεδίο, η σχέση κράτους και κεφαλαίου εξακολουθεί να υπακούει στη διαλεκτική της μη-αντιστοιχίας. Τώρα τα

⁸ Π.χ. βλ. τις παρεμβάσεις των Harvey, D. (2003) *The New Imperialism*, Oxford University Press· Callinicos, A. (2007) “Does capitalism need the state system?,” *Cambridge Review of International Affairs*, 20(4): 533-549· Wood, E. M. (2005) *Empire of Capital*, London: Verso.

«συμφέροντα» των κρατών έρχονται αντιμέτωπα με εκείνα των κεφαλαίων σε ένα παιχνίδι συνταύτισης ή και αντιπαράθεσης (με την πρώτη εκδοχή να υπερτερεί συνήθως στις σχετικές αναλύσεις). Τα κράτη είναι συχνά «διατεθειμένα» να ενισχύσουν τα κεφάλαιά «τους» στη διεθνή κίνηση που διαγράφουν για λόγους ιδίου συμφέροντος. Αναβιώνει, συνεπώς, με ανάλογους όρους η διαμάχη ανάμεσα στον Λένιν και τον Kautsky σχετικά με το ζήτημα του υπερ-ιμπεριαλισμού. Η διεθνής κίνηση κεφαλαίων με συγκεκριμένη και «ανεξίτηλη» εθνική καταγωγή κατά ορισμένους οξύνει τις ενδο-ιμπεριαλιστικές αντιπαραθέσεις ενώ κατά άλλους δημιουργεί το πεδίο μιας συνεργατικής μορφής ιμπεριαλισμού.

Δεύτερη εκδοχή. Το διεθνοποιημένο κεφάλαιο αναπαράγεται χωρίς ιδιαίτερους δεσμούς με οποιοδήποτε κράτος.

Όπως πολύ σωστά υποστήριξε ο Πουλαντζάς⁹, το κεφάλαιο δεν είναι «πράγμα» προς εξαγωγή, αναδεικνύοντας έτσι το πρόβλημα που προκύπτει από την εμμονή στην «εθνική προέλευση» των ατομικών κεφαλαίων.

Ωστόσο, η ανάλυση του Πουλαντζά στο βιβλίο *Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό* αυτό αλλά και στην *Κρίση των Δικτατοριών*¹⁰, παρότι επιχειρεί να δώσει έμφαση στο χαρακτήρα του κεφαλαίου ως *κοινωνικής σχέσης*, δεν είναι τελικά απαλλαγμένη από την προβληματική των κλασικών θεωριών του ιμπεριαλισμού. Σαν αποτέλεσμα, ο ίδιος επιμένει στην εθνική προέλευση των κεφαλαίων θεωρώντας πολλές φορές ότι τα ατομικά κεφάλαια τείνουν να «συμπαράσφουρον» μαζί τους τις «εθνικές» σχέσεις παραγωγής που αντιστοιχούν στη χώρα προέλευσης. Στο συλλογισμό του, το «αμερικάνικο» κεφάλαιο διεισδύοντας στον ευρωπαϊκό χώρο αρχίζει να καταλαμβάνει εξουσίες πραγματικής κυριότητας, διαδικασία που εγγράφεται μέσω μιας «εξ επαγωγής» αναπαραγωγής και στους κρατικούς θεσμούς της χώρας υποδοχής¹¹.

Ο Πουλαντζάς, στο τμήμα αυτό του έργου του γίνεται έτσι υποστηρικτής της «μη-αντιστοιχίας» κράτους-κεφαλαίου, αποδίδοντας μάλιστα προτεραιότητα στο εξαγόμενο ατομικό κεφάλαιο, το οποίο καθορίζει τους όρους της συνολικής αναπαραγωγής του κεφαλαίου στις χώρες υποδοχής. Εδώ χαρακτηριστικός είναι ο

⁹ Πουλαντζάς, Ν. (1990) *Οι κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο (σελ.: 74).

¹⁰ Πουλαντζάς (1975) *Η κρίση των δικτατοριών*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση.

¹¹ Πουλαντζάς, Ν. (1990) *Οι κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο (σελ.: 74).

όρος «μεταπρατική αστική τάξη»: «Μεταπρατική αστική τάξη [...] μπορούμε να θεωρήσουμε εκείνην που τα συμφέροντά της είναι εντελώς υποταγμένα στο ξένο κεφάλαιο και που λειτουργεί, κατά κάποιον τρόπο, σαν ενδιάμεσος σταθμός και άμεσος μεσολαβητής για την αναπαραγωγή του ξένου κεφαλαίου στις εξαρτημένες χώρες»¹².

Την ιδέα αυτή θα μπορούσε κάποιος να τραβήξει στα άκρα και να υποθέσει ότι το διεθνοποιημένο κεφάλαιο συγκροτείται ως αυτόνομη οντότητα παγκοσμίως χωρίς ιδιαίτερους δεσμούς με κάποιο ισχυρό κράτος καταγωγής. Για την κίνησή του απαιτούνται νέες υπερκρατικές και σίγουρα υπερεθνικές πολιτικές μορφές. Πρόκειται για μία λογική η οποία είτε θεωρεί ότι υπάρχουν διεθνείς σχέσεις παραγωγής οι οποίες αναπαράγονται δίπλα στις εθνικές (πολλές φορές σε αντίθεση με αυτές) είτε ότι η συγκρότηση των τάξεων ήταν εξ' αρχής μία παγκόσμια διαδικασία (ή ότι σε κάποια φάση εξελίχθηκε σε τέτοια).

Και οι δύο προηγούμενες εκδοχές, οι οποίες σχηματικά αποδίδουν το σημαντικότερο τμήμα της σύγχρονης βιβλιογραφίας, αποτελούν διαφορετικούς τρόπους να ερμηνευτεί η διαλεκτική της *μη-αντιστοιχίας* ανάμεσα στο κράτος και το κεφάλαιο¹³. Υπό την έννοια αυτή, αποτελούν θεωρητικές στρατηγικές οι οποίες μοιράζονται μία ενιαία αφετηρία (αποδεχόμενες το ίδιο ερώτημα). Αναμφίβολα, βασική προϋπόθεση των παραπάνω προσεγγίσεων είναι η απόρριψη μιας κρίσιμης έννοιας της Μαρξικής ανάλυσης: *της έννοιας του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου*. Η απόρριψη αυτή έχει σημαντικές συνέπειες στον τρόπο με τον οποίο κατανοείται πλέον η οργάνωση της ταξικής εξουσίας στο εσωτερικό ενός κοινωνικού σχηματισμού και συνακόλουθα στο τρόπο με τον οποίο οφείλουμε να κατανοήσουμε και το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού.

Για λόγους που έχουν να κάνουν με την ιστορική εγκαθίδρυση του καπιταλισμού μέσα από την αποσύνθεση της φεουδαρχίας, η ταξική πάλη συγκροτείται ως τέτοια στο *εσωτερικό* άνισα αναπτυγμένων κοινωνικών σχηματισμών και όχι σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα ατομικά κεφάλαια, μέσω της διαδικασίας του ανταγωνισμού, μετασχηματίζονται σε ενιαία κοινωνική δύναμη, δηλαδή σε συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο, απέναντι στην εργασία. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει κατάλληλες πολιτικές μορφές, με αποτέλεσμα το καπιταλιστικό κράτος

¹² Πουλιαντζάς (1975) *Η κρίση των δικτατοριών*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση (σελ.: 59).

¹³ Για περισσότερα βλ. Milios J. and D. P. Sotiropoulos (2009) *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule*, Palgrave Macmillan.

να μπορεί να νοηθεί μόνο ως *σύνθετος τόπος οργάνωσης της πολιτικής κυριαρχίας της αστικής τάξης*. Με την έννοια αυτή, το κράτος δεν «κατέχει» τη δική του εξουσία η οποία θα μπορούσε να ασκείται είτε αυτόνομα είτε κάτω από την έξωθεν καθοδήγηση της αστικής τάξης (συνολικό-κοινωνικό κεφάλαιο). Το κράτος εκφράζει και αποκρυσταλλώνει θεσμικά τη δυναμική των ταξικών αγώνων όπως αυτοί αναπτύσσονται στο εσωτερικό ενός κοινωνικού σχηματισμού.

Όλα τα παραπάνω έχουν μία βασική συνεπαγωγή. Η οικονομική εξέλιξη του καπιταλισμού δεν εξαρτάται από την «επιθυμία» των ισχυρών ή «ιμπεριαλιστικών» εθνικών κεφαλαίων, αλλά από την ταξική πάλη όπως αυτή αναπαράγεται στο εσωτερικό διαφορετικών εθνικών κρίκων μιας *παγκόσμιας ιμπεριαλιστικής αλυσίδας*. Η τελευταία έννοια, που προέρχεται από την παρέμβαση του Λένιν, αποδίδει τους σύνθετους οικονομικούς, πολιτικούς και ιδεολογικούς δεσμούς που αναπτύσσονται ανάμεσα στους διαφορετικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Επιπλέον, αποδίδει το πραγματικό περιεχόμενο του ιμπεριαλισμού, ο οποίος υπερ-προσδιορίζει αλλά δεν αποκτά ποτέ προτεραιότητα απέναντι στην ταξική πάλη. Η θεωρία του ΚΤΠ αναγκαστικά αποτελεί ένα αφηρημένο θεωρητικό αντικείμενο – μία έννοια – το οποίο προϋποθέτει ένα κοινωνικό κεφάλαιο και ένα κράτος. Στον υπαρκτό καπιταλισμό, όμως, υπάρχουν πολλά κοινωνικά κεφάλαια και καπιταλιστικά εθνικά κράτη. Επομένως, *υιοθετώντας την έννοια της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας δίνουμε έμφαση στη μόνη έννοια που δεν καταργεί το κοινωνικό κεφάλαιο αλλά λαμβάνει υπόψη την πολλαπλότητα σε διεθνές επίπεδο*.

Πολλά μένει να γραφτούν σχετικά με τη δομή της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας και την ιστορικότητα που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των άνισων κρίκων. Η πολλαπλότητα των άνισα αναπτυγμένων συνολικών κεφαλαίων ενέχει και τις προϋποθέσεις αναπαραγωγής της, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η διεθνής ανισότητα δεν είναι δυναμική στην ανάπτυξή της. Οι ανισότητες στους κρίκους δεν είναι παγιωμένες με αποτέλεσμα οι συσχετισμοί να είναι ιστορικά μεταβλητοί ακόμα και στο επίπεδο των καπιταλιστικών υπερδυνάμεων. Καθοριστικός όρος πάντα είναι η ταξική πάλη.

Η ιστορικότητα αυτή των διεθνών σχέσεων στην ιμπεριαλιστική αλυσίδα αντανakλάται στο εσωτερικό των άνισα αναπτυγμένων κοινωνικών σχηματισμών. Η αντανάκλαση αυτή έχει ένα διπλό αποτέλεσμα.

Από τη μία πλευρά, η ιμπεριαλιστική αλυσίδα αποτελεί το πεδίο συγκρότησης διαφορετικών, συχνά αντιφατικών και οπωσδήποτε άνισων σε ισχύ εθνικών

στρατηγικών (πάντα σύνθετα επικαθορισμένων από τον ιμπεριαλισμό). Την ίδια στιγμή, όμως, οι άνισοι κρίκοι της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας μοιράζονται ένα στρατηγικό συμφέρον: *την αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος εξουσίας*. Κάθε κράτος οριοθετώντας μία στρατηγική στη διεθνή αρένα, δηλαδή σε ένα πεδίο ρευστών συσχετισμών, συμβάλλει τελικά στην αναπαραγωγή του καπιταλισμού παγκοσμίως. Επειδή ο χαρακτήρας της αλυσίδας είναι σύνθετος και ανισομερής, τούτο σημαίνει ότι συχνά το εθνικό συμφέρον των καπιταλιστικών υπερδυνάμεων «απορροφά» καθήκοντα κρίσιμα για την αναπαραγωγή της παγκόσμιας καπιταλιστικής τάξης (η άλλη όψη της αντανάκλασης). Αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχει μία παγκόσμια αυτοκρατορία είτε υπό τη μορφή ενός υπερεθνικού παγκόσμιου μηχανισμού είτε υπό τη μορφή ενός εθνικού αυτοκρατορικού κρίκου. Στη σημερινή εποχή, η δυτική συμμαχία, με τον πρωταγωνιστικό ρόλο των ΗΠΑ, υπερασπιζόμενη τα ιδιαίτερα εθνικά συμφέροντα των κοινωνικών κεφαλαίων της, διαμορφώνει την ίδια στιγμή μια *ηγεμονική στρατηγική* για κατά κανόνα όλα τα καπιταλιστικά κράτη. *Η μοναδική πραγματική «αυτοκρατορία» είναι η ιμπεριαλιστική αλυσίδα στο σύνολό της.*